

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Rok Kotnik

Demokracija in ekonomska kriza

Diplomsko delo

Ljubljana, 2015

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Rok Kotnik

Mentor: izr. prof. dr. Žiga Vodovnik

Demokracija in ekonomska kriza

Diplomsko delo

Ljubljana, 2015

Demokracija in ekonomska kriza

Ekonomске krize so sicer del neoliberalnega projekta in predstavljajo permanentni del njegove konsolidacije in reprodukcije. Krizo 2008 pa lahko razumemo, kot krizo krize, ki zajame tako ekonomsko, kot tudi politično krizo. O politični krizi lahko govorimo predvsem zaradi dejstva, da se je zaradi tolikšne koncentracije kontradikcij, ogrozila politična stabilnost. Pri pogledu na politično polje, pa lahko ugotovimo, da je takšen ekonomsko - politični model, verjeten zgolj na bazi predstavniške demokracije. Poleg tega, da predstavniška demokracija ugotovi pritisku fizične rasti političnih skupnosti, ugodno vpliva tudi na legitimacijo oligarhične oblike političnega sistema, ki pa deluje na temelju eksploatacije. Ključno vlogo pri tem pa igra individualizem, ki ga v delu spoznam kot nazor, ki omogoča politično indoktrinacijo. S tem se navežemo na dejstvo, da nevidna roka postavlja družbeno delovanje na raven menjalnih odnosov. Neoliberalni model pa s tem ustvarja socialno in ekonomsko neenakost, kot tudi enodimenzionalnost družbe, ki se odraža na delovanje politične enakosti.

Ključne besede: predstavniška demokracija, neoliberalizem, ekonomska kriza, politična enakost.

Democracy and economic crisis

Economic crises are part of neo-liberal project and they represents permanent part of it's consolidation and reproduction. We can understand economic crisis 2008 as crisis of the crisis, which includes as well as economical crises and also as political crisis. We can talk about political crisis in particular because of the fact, that concentration of so much contradiction leads to endangering political stability. At the look on political field we can figure out that such an economical-political model is possible only in a representative democracy. Beside the fact, that representative democracy pleases the pressure of natural growth of political communities, it also pleases legitimization of oligarchical way of political system, which works on a basis of exploitation. Individualism plays a key role, which is recognized as a belief that is compatible with political indoctrination. This connects to a fact, that invisible hand put all social activities on a level of exchanging relations. Neo-liberal model as such creates social and economical inequalities, as well as one-dimensional society, which reflects on functionality of political equality.

Key words: Representative democracy, neoliberalism, economic crisis, political equality.

Kazalo

1	Uvod	5
2	Metodološki okvir	6
2.1	Opredelevitev predmeta in cilj analize	6
2.2	Metodologija preučevanja	7
2.3	Raziskovalna vprašanja	8
3	Ekonomska kriza	9
3.1	Neoliberalizem	12
4	Posledice	15
4.1	Individualizem	15
4.2	Ekonomske neenakosti	17
4.3	Politična participacija in demokracija	20
5	Politična homogenost	22
5.1	Politična enakost	23
5.2	Enodimenzionalnost	28
6	Sklep	29
7	Literatura	30

1 Uvod

Ekonomске krize so stalnica neoliberalnega projekta, ampak niso razumljene kot krize *per se*, saj pozitivno vplivajo na konsolidacijo in reprodukcijo *statusa quo*, kljub temu da je pod vprašaj postavljena demokratičnost delovanja (Vodovnik v Crouch 2013, 119). Kriza 2008 pa je prikazala, da je sistem zaradi svojih kontradikcij (ekonomske-socialne neenakosti, oligarhije) močno vplival na stabilnost, pri čemer je izgubil zaupanje v delovanje. S tem kažemo na to, da ni dovolj zgolj ekonomska razlaga krize, ampak bomo postavili ekonomsko krizo na polje političnega.

Ekonomsko-politični model neoliberalizma zaradi svojega delovanja ponudi razloge za nastanek ekonomske krize 2008, le ta se je od 70-tih let naprej tako razširil, da danes prežema prav vse pore družbenega življenja. Začetke neoliberalne ideologije postavljamo v čas inflacijske krize, kjer keynesianska ekonomska ideja ni bila več zmožna ugajati potrebam trga. Z Margaret Thatcher, Paulom Vockerjem in Ronaldom Reagonom, ki so prevzeli vodilna mesta v državnih politikah Velike Britanije in ZDA, lahko detektiramo začetke neoliberalne politike (Harvey 2005, 1).

Takšen sistem deluje na temelju individualizma, kar pomeni, da posameznik postavlja svoje cilje in želje pred kolektivnim interesom. Pri postavljanju svojih želja in interesov v center delovanja je smiselno za posameznika edino to, da se ne gleda čez oči kolektiva in mu je edina želja po enakosti ta, da ima enako možnost postati neenak. Iz tega lahko izpeljemo, da takšen sistem producira elite, šibkost sistema pa je v tem, da če imajo vsi dostop do individualizma, to lahko postane katastrofalno za civilizacije (Rancier 2006, 28).

V naši raziskavi bomo v teoretskih nastavkih poskušali identificirati individualizem kot vzrok za nastanek krize. Kot posledico, ki jo neoliberalni sistem producira, bomo opisali oligarhije, kar razumemo kot majhno skupino ljudi, predvsem bogatih, ki stremijo oziroma so oblast. Vendar bo za našo nalogo potrebna globlja analiza pojma, ki bo stremela k temu, da dokazujemo, kakšno moč ima kapital na delovanje vlad. Oligarhe razumemo kot posameznike, ki hrepenijo po moči tako v lokalni skupnosti kot tudi v širši skupnosti (Toplak 2009, 618). V našem delu bodo predstavljene oligarhije kot družbeni razredi, ki se formirajo kot posledica neoliberalnega režima, ki postavlja v ospredje individualizem in zakon trga. Kar pa v neoliberalizmu predstavlja problem pa je delovanje demokracije, zato oligarhije spodbujajo čim nižjo politično participacijo (Ranciere 2006, 53).

Zadnji del naše naloge bo detektiral, ali lahko govorimo v sodobni politiki o politični homogenosti. V navezavi na neoliberalizem se pogosto izpostavlja le vprašanje neenakosti, v naši nalogi pa detektiramo še eno nevarnost neoliberalnega sistema; da ta ob ekonomski neenakosti istočasno producira tudi (politično) homogenost, ki prispeva h krizi ali celo zatonu demokracije. Na to se bomo osredotočili predvsem zaradi odzivov na politike, ki so pripeljali do ekonomske krize. V tem delu bomo identificirali politično enakost kot pogoj, ki določa neko družbo kot demokratično. Deskripcija pojma enakosti bo kazala na to, kaj pomeni vpliv hegemonске paradigme na demokratičnost režima.

2 Metodološki okvir

2.1 Opredelitev predmeta in cilj analize

Primarni cilj diplomskega dela bo politološka raziskava ekonomske krize v navezavi na demokratičnost današnjih režimov. Ukvarjali se bomo z analizo teoretskih del, ki nam bodo pomagala pri razumevanju vzrokov in posledic, ki jih ekonomska kriza prinaša. Analizo bomo nadgradili z opredelitvijo političnih vidikov neoliberalizma.

Ekonomska kriza predstavlja točko dela, kjer bomo ugotavljali, ali preko političnega vpliva lahko zaobjamemo vzroke za nastanek le-te. Pri predstavitvi neoliberalizma bomo ideologijo teoretično predstavili in opisali ter detektirali impliciranje na delovanje državnih vlad.

Pri razčlenjevanju bomo posebno pozornost namenili konceptu individualizma. Razumemo ga kot ključni dejavnik pri delovanju neoliberalizma, ki omogoča družbeno neenakost. S to idejo bomo nadaljevali na naslednji del opisa oligarhij. Le-te predstavljajo v našem delu elite, ki so producirane iz neoliberalnega sistema. Ustvarja jih močen ekonomski status, ki ima v ideologiji neoliberalizma, ki postavlja vse družbene odnose na teren trga, privilegiran položaj. Enakost je implicirana v današnji družbi zgolj v ideji postati neenak.

Zato se bomo v naslednjem poglavju ukvarjali s politično homogenostjo in politično enakostjo. Razčlenitev politične homogenosti je pojem, ki ga pogojujemo z dejavnostjo neoliberalnega sistema. Politična enakost je koncept, ki zagotavlja družbi demokratičen režim oziroma je tisti koncept, ki je potreben za jasnost demokracije. Z združitvijo teh dveh konceptov bomo ugotavljali, ali vlada v politiki homogenost, katera vpliva na pristnost

politične enakosti. Zaključili bomo z analizo političnih odgovorov na ekonomsko krizo, kjer bomo odgovarjali na raziskovalno vprašanje o obstoju politične homogenosti.

Cilj diplomskega dela je, da ugotovimo, kaj je tisto, kar je s političnega vidika ustvarilo ekonomsko krizo in če je krivec pri tem tudi hegemonski položaj ideologije neoliberalizma. Razčlenili bomo koncept politične enakosti, ki nam bo pomagal ugotoviti, ali je v današnji politični ureditvi demokracija izkrivljena v smer udejanjanja elit. V analizo bo vključen tudi pomen kapitala s ciljem ugotoviti, kako kapital vpliva na delovanje političnega.

2.2 Metodologija preučevanja

Delo bomo razdelili na tri sklope. Prvi sklop bo zajemal opis ekonomske krize in neoliberalizma. Ta del bo temeljil na deskriptivni metodi, ki nam bo pomagala razumeti, zakaj je kriza, t.i. prava kriza, in zakaj je krivec neoliberalizem kot ekonomsko-politični model. S tem bomo zajeli teoretski del neoliberalizma in vzroke za krizo. Preko analize primarnih in sekundarnih virov pa bomo identificirali krizo krize.

Individualizem razumemo kot pogoj, ki omogoča ustvarjanje (politične) homogenosti. Pri razčlenjevanju pojma individualizem bomo prek teoretskih del, avtorjev, kot sta Ranciere in Crouch, identificirali kontradikcije, ki jih takšen sistem prinaša. Pri opisu pojma bo ponovno na začetku uporabljena deskriptivna metoda, ki bo opisala, kaj individualizem sploh pomeni. Iz tega dela bomo nadaljevali še na posledico, ki jo individualizem prinaša. S prinašanjem neenakosti v družbi prinaša tudi ustvarjanje elit, ki jih bomo mi poimenovali kar oligarhije (zaradi njihove želje po oblasti). Pri razčlenitvi pojma oligarhije si bomo pomagali z analizo primarnih in sekundarnih virov, ki nam bodo pomagali pri razumevanju koncepta in zakaj je to posledica individualizma.

Tretji sklop se bo nanašal na razumevanje politične homogenosti kot posledice hegemonse paradigme neoliberalizma. V navezavi na politično enakost bomo pojem homogenosti vpeljali v raziskavo na takšen način, da bomo identificirali vzroke za nastanek homogenosti v politiki. Kakšen pa je vpliv na politično enakost, bo razjasnil koncept politične enakosti, ki bo preko deskriptivne metode opisal, zakaj je potrebna politična enakost in da je možnih več aspektov politične enakosti. Pri tem bodo dela avtorja Marcuseja predstavljala identifikacijo enodimenzionalnosti družbe.

2.3 Raziskovalna vprašanja

Neoliberalni projekt krizo dojema inherentno za njegov razvoj in ohranjanje stabilnosti. V začetku ekonomske krize 2008 pa to ni pomenilo zgolj »konjunkturo«, ampak tudi grožnjo za stabilnost sistema. Finančna kriza ni več dojemljiva le na polju ekonomske razlage, ampak je potrebno krizo razumeti širše, na političnem polju. Ekonomske neenakosti, ki jih sistem producira, lahko razumemo kot tiste v človekovi naravi, ki so potrebne za družbeno delovanje, ali pa zgolj kot prioriteto oligarhij. Politično-ekonomski model, z ideološkimi aparati, postavljanjem družbenih odnosov na raven menjave (potrošniška družba) ustvarja enodimenzionalno družbo. V diplomskem delu se bomo tako ukvarjali z vprašanjem, ali je finančno krizo možno razumeti tudi kot politično krizo, saj je ob povečevanju ekonomskih neenakostih producirala tudi (politično) homogenost, s tem pa ogrozila temeljno načela demokracije?

3 Ekonomska kriza

Ekonomska kriza, ki se je začela leta 2008, predstavlja mejo naše raziskovalne naloge. Lahko jo razumemo kot tisti moment, ki je ogrozil načela ekspanzionistične tržne ekonomije. Neposredni ekonomski razlog za finančno krizo je bil t.i. nepremičninski balon (problem je potrebno iskati v ameriški finančni industriji). Načelo več je boljše, je v finančnem aparatu doseglo višek, saj je neomejeno kreditiranje in nizke obrestne mere, z naivnim razmišljanjem o stalnem višanju cen nepremičnin, povzročilo katastrofalne posledice tako za lastnike hiš kot tudi za ostale gospodarske veje.

Nevarnost, ki je že tako bila ogromna zaradi nekontroliranega posojanja, se je dodatno povečala še zaradi tehnične inovacije, ki naj bi pomagala obvladovati tveganja s tem, da jih je razpršila. Hipoteke in druge vrste posojil so prodajali kot obveznice, na ta način banka ni vezala svojega denarja na dejanski element premoženja in ni čakala na to, da bo posojilo odplačano, temveč prodala pravico do obresti vlagateljem, to so druge banke, pokojninski skladi itd., v zapleteno sestavljenih paketih, ki so jih poimenovali » s premoženjem kriti dolžniški vrednostni papirji«. Vlagatelji so lahko potem te hipoteke, obveznice prodali naprej ali pa so jih uporabljali kot kritje za najemanje posojil, s katerimi so potem financirali še več vrednostih papirjev. Če to povemo drugače, kot bi ogledalo postavil pred drugo ogledalo, zaradi česar se bodo fizični predmeti zrcalili v neskončnost (Mattick 2013, 13).

V času, ko so se pokazali krizni trenutki nepremičninskega trga, je bilo v obtoku okrog 62 bilijonov dolarjev takšnih derivativov, imenovanih zamenjave kreditnega tveganja. Januarja 2007 je skupna vrednost hipotekarnih obveznic znašala 5,8 bilijonov dolarjev, kar je bilo nad realno vrednostjo hiš. Od tega je bilo 14% posojil od komitentov z zelo omejenimi finančnimi možnostmi, od leta 2006 naprej pa so ljudje vse težje plačevali anuitete in finančna piramida (ki bi ji lahko rekli kar narobe obrnjena) se je zamajala. Če pa pogledamo realne plače delavcev, pa ugotovimo, da so te dosegle vrh v sedemdesetih letih, od takrat pa so stagnirale, kar je prav tako imelo vpliv na tolikšno število izvršb.

Ameriška centralna banka pa je od leta 2004 tudi dvigovala obrestno mero, predtem pa je z zniževanjem spodbujala posojanje. Kar je pomenilo podražitev hipotekarnih posojil, hiše je bilo vse težje prodati, njihove cene pa so stagnirale in sčasoma padle. Tako je prišlo do tega, da je decembra leta 2007 skoraj milijonu ameriških gospodinjstev grozila izvršba. Zaradi takšne količine izvršb je bilo hiše vse težje ali praktično nemogoče prodati, trg hipotekarnih

posojil pa je predstavljal velik delež finančne strukture tako v ZDA kot po svetu. Problem je bil v tem, da so vsi, tako lastniki hiš kot finančni špekulanti iz Wall Streeta, živeli v prepričanju, da bodo cene hiš naraščale (Mattick 2013, 14-15). Zaradi tega je potem ta »nepremičninski balon« počil in posledica tega je bila, da je 6 milijonov Američanov leta 2008 ostalo brez svojih hiš. Posledično je to pomenilo upad kapitala na trgu, kar se je hitro reflektiralo tudi v drugih sektorjih. S tem se je močno omajalo zaupanje v delovanje nevidne roke.

Junija 2008 je tako propadla družba Fannie Mae and Freddie Mac, ki je zagotavljala likvidnost pri hipotekarnih kreditih. Propad te družbe je pomenil nestabilnost na nepremičninskem trgu, saj je ta družba zagotavljala vlagateljem povrnitev investicij (Griffith 2012). Posledično je to pripeljalo do propada prve investicijske banke, Lehman Brother, ki je po nekaterih virih skoraj pripeljala do razpada finančnega sistema (Economist 2013).

Od 1970-tih let naprej so bile ekonomske javne politike v industrijskih državah vodene preko neoliberalnih ideologij, temeljile so na zaupanju v prosti trg, deregulacijo in pa minimalno vlogo države. Edina vloga, ki jo je imela država, je bila ta, da je sprostila privatizacijo in omogočala čim lažje birokratske postopke za delovanje podjetij (Shutt 2009, 31). Globalno finančno krizo, ki se je začela leta 2007, lahko označimo kot najbolj ogrožajočo za svetovni ekonomski sistem, od tiste leta 1929 (Shutt 2010, 5). Globalizirano poslovanje je vzrok, da se je kriza tako bliskovito razširila po celem svetu. Tovrstno poslovanje nima nobenih meja, kar pomeni, če se je zmanjšala kupna moč podjetij na ameriškem trgu, je to pomenilo udarec tako za evropska podjetja kot azijska itd. To predstavljajo t.i. globalna podjetja, ki so ključna ustanova postdemokratskega sveta. Država se ne vmešava v podrobnosti delovanja podjetij, ker smatrajo, da so podjetna stabilna¹ (Crouch 2013, 35-36). S tem lahko prepoznamo enega izmed vzrokov, da se je ekonomska kriza tako bliskovita razširila v druge dele sveta.

Vzroke ekonomske krize lahko razdelimo na tri dele: prvi del je ta, da se je zaradi anomalij na nepremičninskem trgu, preveč razširilo kreditiranje, drugi del krivde je v šibkosti državnih institucij, ki so z zaupanjem v podjetju povzročili nadvrednost kapitalskih naložb nad racionalnim vodenjem, tretji del pa je v globaliziranem svetu, kar pomeni, da se je kriza lahko hitro razširila nad vse dele sveta. Bančni sektor in pa tudi podjetja so globalna, delujejo in

¹ Dejstvo je, če se lastnikom globalnega podjetja krajevni, davčni ali delavski režimi ne zdijo ustrezni, zagrozijo z odhodom drugam

poslujejo globalno, tako s svojimi investicijami kot tudi s svojimi proizvodnjami. Delovanje podjetij s tem, ko so globalna, zmanjšuje moč regulacije držav.

Identificirali smo že probleme, ki so bili krivi za globalno krizo, v nadaljevanju pa bomo predstavili odzive na krizo. Zahodne države z ZDA na čelu so razumele reševanje krize na tak način, da je bilo potrebno pomagati velikim finančnim institucijam, da ne propadejo, oziroma da spodbujajo potrošnjo. V ZDA je leta 2008 takratni finančni minister Hank Paulson uspel pridobiti glasove v ameriškem kongresu za 700 milijard dolarjev sredstev, ki so bila namenjena reševanju bančnega sektorja (Shutt 2010, 34-35).

Popolnoma ista prioriteta pri reševanju ekonomske krize je bila tudi v Sloveniji. Leta 2013 se je ustanovila družba za upravljanje terjatev - DUTB d.d. ali t.i. slaba banka. Preko te institucije so se dokapitalizirale banke, ta družba pa je nase prevzela slaba posojila (DUTB 2015). Opazimo lahko nek model reševanje krize, torej da se v prvem delu pokriva slaba posojila in da se nadaljuje to bančno delovanje nemoteno. Vendar je kriza povzročila to, da takšna dokapitalizacija bank ni prinesla takojšnjega rezultata. Takojšen rezultat bi pomenil, da bi se povečala potrošnja in bi podjetja lahko plačevala svoje kredite, ki so izven njihovih zmožnosti. Investiranje državnih sredstev (beri davkoplačevalski denar) v banke je bilo z namenom, da se ohrani zaupanje v trge - da lahko ostanejo investitorji »mirni« (Shutt 2010, 37- 38).

Kriza je doletela različne države različno. Države, ki so imele neposredne stike z mednarodnim bančništvom, kar pomeni, da so bile bolj dovzetne za tuje investicije preko mednarodnih bank, so prve »začutile« krizo preko njihovega zunanjega dolga, kar je lahko privedlo tudi do krize v solventnosti in likvidnosti. Posojanje je namreč postajalo dražje, prav tako pa se je zmanjšal njihov izvoz. Države, ki niso bile tako dovzetne mednarodnemu bančnemu sistemu, so bile prizadete sekundarno, torej preko zunanjega trga (Yuefen Li 2009, 2-3). Vendar kaj pa je sploh pomenila ekonomska kriza. Pomenila je upad BDP, posledično upad kapitala na trgu, manjša potrošnja in sledi proračunski primanjkljaj v državnih blagajnah. Učinek je bil takojšen na zmanjševanju socialnih izdatkov. Ekonomska kriza je neposredno prizadela tako finančne institucije (lahko jih prepoznamo kot krivce za nastalo situacijo), kot tudi državljane, socialno najšibkejše. Pa vendar odgovor državnih oligarhij na rešitev je bil prav v reševanju finančnih institucij. Katere se ponovno smatra, kot tiste, ki so sposobni stabilizirati ekonomsko situacijo. Reševala jih je tudi preko izdatkov, ki so bili namenjeni socialno najšibkejšim.

Evropska monetarna politika je razširjena na vse države, ki so prevzele valuto euro in zato ima Evropska centralna banka (v nadaljevanju ECB) ogromen vpliv na politiko glede finančnih ukrepov teh držav (ECB 2015). ECB² je institucija, ki je prevzela nadzor nad monetarno politiko, kar pomeni, da so države, ki so članice EU in so prevzele valuto euro predale del svoje suverenosti nad monetarno politiko naddržavnim institucijam, ki pa pravzaprav ne odgovarjajo nobenemu. ECB je tako prevzela glavno vlogo pri reševanju krize v evro območju in odvzela državam možnost njihovega lastnega odločanja o reševanju.

3.1 Neoliberalizem

V tem delu sledi poskus teoretske opredelitve neoliberalizma in samega razvoja ideologije, ki danes prevzema hegemonski položaj v državnih politikah. Problematično pri takšnem sistemu pa ni zgolj to, da povzroča ekonomsko in socialno neenakost, ampak jo lahko razumemo kot destruktivno za sam sistem, kar lahko potrdimo s primerom ekonomske krize. Zadnjih 30 let je ideologija neoliberalizma dobila velike razsežnosti in se naselila v skoraj vse državne sisteme. Predstavlja idejo trga kot tisto edino pravilno. Deregulacija državnih vlad je na nek način legalizirala pohlep tako finančnega kot tudi drugih sektorjev. Samo dejstvo, da se realna plača v ZDA ni zvišala od 70-tih let prejšnjega stoletja naprej, kaže na moč poslovnih lobijev pri delavski regulaciji. Prav tako pa kažejo na to dejstvo tudi finančne špekulacije, ki so z željo po hitrem zaslužku podredile tudi lastnike nepremičnin.

Ideologija neoliberalizma vpliva tako na misli kot tudi politično ekonomske prakse do te mere, da jo tretiramo kot edino možno pri razumevanju ekonomskega razvoja. Ideja takšnega sistema je v tem, da lahko napredujemo v človekovo dobro na način, da maksimiziramo svobodo podjetjem, zagotavljamo svobodo privatni lastnini, osebno svobodo in deregulacijo trga (Harvey 2007, 22).

Leta 1978-1980 lahko vidimo kot točko, kjer se je spremenila ekonomska in socialna zgodovina. V letu 1978 je oblast na Kitajskem prevzel Deng Xiaoping, ki je naredil prvi korak k liberalizaciji komunistično vodene ekonomije. To je pot, ki je Kitajsko v dveh desetletjih pripeljala do odprtega centra kapitalistične dinamike. Na drugi strani Pacifika pa je Paul Volcker³ prevzel vodstvo US Federal Reserve. V nekaj mesecih je spremenil monetarno

² Predsednik ECB je pa Mario Draghi- prav tako bivši član investicijske banke Goldman Sachs, ki kaže na realno moč te investicijske banke na politike držav (Goldman Sachs- banka, ki vodi svet)

³ Paul Volcker je s spreminjanje monetarne politike ustavil inflacijo in zaključil vpliv Keynesianskega modela na ekonomski sistem

politiko zaradi borbe proti inflaciji. Mesto predsednika vlade v Veliki Britaniji je leta 1979 prevzela Margaret Thatcher, ki je dala na rob moč sindikatov in postavila konec inflaciji. Leta 1980 pa je oblast v ZDA prevzel Ronald Reagan, ki je še dodatno podprl politiko Paula Vockerja, kar lahko razumem kot začetek vzpona neoliberalne ideologije (Harvey 2005, 1).

Neoliberalizem v svojem delovanju favorizira močne individualne lastniške pravice in institucije, ki zagotavljajo svobodno delujoči trg. Institucionalni nastavki torej zagotavljajo individualne svoboščine. Ključni komponenti pri delovanju neoliberalne ideologije sta podjetništvo in iniciativa podjetništva. Ti dve komponenti sta razumljeni kot tisti dve, ki bosta ustvarjali družbeno blaginjo, saj pripomoreta k rasti produktivnosti, ki je ključna stvar pri kapitalizmu. Rast produktivnosti pa s sabo v teoriji prinese tudi višji življenjski standard. Ideja neoliberalizma je v tem, da z deregulacijo trga pride tudi do zmanjševanja oziroma izbrisa revščine. Problem vidijo v sektorjih, ki so državni in s tem zavirajo rast produktivnosti. Zato je rešitev po mnenju neoliberalizma v tem, da se javni sektor privatizira in da država ta sektor ne regulira, saj se bo reguliral sam preko nevidne roke trga, ki jo določa konkurenca. Slednja je razumljena kot glavna veja regulacije oziroma delovanja takšnega sistema. Privatizacija in deregulacija kombinirana s konkurenco eliminirajo birokratske ovire, povečajo učinkovitost privatnih podjetij, povečajo količino proizvodnje in zmanjšujejo stroške. Pri tem pa je vsak posameznik odgovoren zase, to pomeni, če se država ne vmešava v delovanje posameznikov, morajo tudi zdravstveno zavarovanje, šolanje in podobne javne dobrine postati odgovornost posameznika. Vloga države pa je, da se povezuje v naddržavne institucije, ki pomagajo k temu, da je pretok blaga, kapitala lažji. Državna suverenost nad gibanjem blaga in kapitala se preda globalnemu trgu. Razne birokratske ovire, kot so carine, davki za okolje in podobno, se morajo z naddržavnimi institucijami izničiti. Problem za »neoliberalce« je demokracija. Demokracija ni ravno stvar zaupanja v neoliberalni ideologiji, saj z močnim srednjim razredom in vladavino večine to pomeni ogrožanje individualnih pravic, zato favorizirajo »profesionalce« na vrhu vlad. Vlade pa se naj kontrolirajo z institucijami, kot je centralna banka, ki se spoznajo na delovanje trga (Harvey 2005, 64-67).

Za neoliberalno ideologijo je tako vseeno, kdo vodi državo, ali je ta izvoljen demokratično ali vodi državo kralj ali diktator. Množično vključevanje ljudi v delovanje države je zato omejeno z zapletanjem delovanja demokracije, kar zgolj potrjuje delovanje neoliberalizma v zadnjih 30 letih (Lukšič 2009, 539).

Pomen neoliberalizma je zelo pomemben pri današnjem razumevanju države. Deregulacija, privatizacija in zmanjševanje vpliva države so del reform v veliko državah. Nove države, ki so se ustanovile po razpadu Sovjetske zveze, so praktične vse prevzele nazore neoliberalne ideologije. Kot kaže gre tudi Kitajska vedno bolj v smer neoliberalni ideologiji. Neoliberalizem ima velik vpliv na izobraževanje, medije, korporacije, finančne institucije, glavne državne institucije in naddržavne institucije, kot je npr. Mednarodni denarni sklad (IMF), Svetovna banka, Svetovna trgovinska organizacija (WTO). Naloga naddržavnih institucij je reguliranje globalnih financ in globalnega trga. Vendar je v neoliberalni filozofiji, ki jo prevzemajo, njihova naloga zgolj zmanjševanje ovir za mednarodno poslovanje. Proces neoliberalizacije ima velik vpliv na samo človekovo življenje. S tem mislimo na delitev dela, družbene odnose, način življenja in mišljenje, človekove navade in hobije. Vse polaga na vrednotenje na trgu in menjalne odnose (Harvey 2005, 1-4).

S tem ko neoliberalno mišljenje vpliva na človekovo mišljenje in delovanje, se omogoča politična homogenost, ki jo bomo razčlenili v nadaljevanju. Politična homogenost, ki jo razumemo, kot tisto ki prek svojega delovanje postavlja enodimenzionalno družbo preko delovanje hegemonskega politično- ekonomskega modela. Pa vendar je ta ideologija sama po sebi uničujoča. Primer je kriza 2008⁴, ki je nastala zaradi deregulacije trga in je najbolj prizadela nižji sloj. Kot odgovor na rešitev krize, ki je nastala z neoliberalizmom, pa se pojavljajo reforme, ki imajo ponovno pridih neoliberalizma. Z vrnitvijo na pogled od 90-tih let naprej pa opazamo, da producira tudi velike socialne razlike. Če pogledamo, v Rusiji je po razpadu Sovjetske zveze nastala majhna in močna oligarhija, podobno je v Mehiki, enako tudi v državah vzhodne Evrope, kjer je po devetdesetih letih prejšnjega stoletja opazno veliko zvišanje v socialni neenakosti (Harvey 2005, 17). Neoliberalizem z deregulacijo trga torej ustvarja močne monopole in oligopole, ki imajo potem veliko moč na delovanje države.

Ideologija, ki v ospredje postavlja zakon trga in konkurence je v zadnjih treh desetletjih prevzela ključno vlogo pri delovanju družbe. V takšnem sistemu, ki favorizira neenakost, se pojavljajo zmagovalci in poraženci. Vendar po neoliberalni ideologiji ni problem v poražencih, saj bodo zmagovalci, torej tisti, ki so rojeni v privilegiranih družinah, tisti, ki so najboljše izobraženi in najmočnejši, naposled doprinesli korist vsem. Neenakost je v naravi človeka in je to po ideji neoliberalizma njegova dobra vrlina (George v Springer 2015, 1).

⁴ Vzrok za ekonomsko krizo gre iskati tudi v delovanju neoliberalizma, ki omogoča deregulacijo in pohlep finančnega sektorja, kar smo že zapisali kot glavne vzroke za nastanek krize

4 Posledice

Ekonomski neenakosti, ki jih politično-ekonomski model neoliberalizma producira, je možno iskati v praksah individualizma, pojem, ki opisuje delovanje vladajočih elit skozi cilje in želje posameznika. Politična indoktrinacija, ki povzroča enodimenzionalnost družbe, se je zgodila preko postavljanja posameznikovih ciljev pred kolektivne, kar pa lahko deluje zaviralno na enakost družbe. Prav tako je potrebno iskati posledice, ki jih takšen sistem producira, pri čemer smo spoznali, da je ekonomska kriza prav gotovo posledica, ki je sicer v preteklosti delovala kot del sistema, ampak je zaradi koncentracije kontradikcij povzročila grožnjo stabilnosti takšnega modela. Poleg ekonomske krize, ki je še dodatno vplivala na družbeno neenakost, je potrebno identificirati še drugo stran procesa in to je ustvarjanje oligarhij. Kar pa deluje zaviralno tudi na proces politične participacije, ki pa ne pomeni zgolj proces dajanja legitimnosti vladajočim oligarhijam, ampak tudi poskus vpliva na javno politiko.

4.1 Individualizem

Individualizem je pojav, ki postavlja v ospredje želje in cilje vsakega posameznika. Kar je ključnega pri konceptu individualizma, je to, da je to osrednja smernica pri hegemonski ideološki paradigmi neoliberalizma. V prihajajočem poglavju se bomo ukvarjali z razlago pojma individualizma in zakaj ga razumemo kot vzrok pri udejanjanju neoliberalizma. Pri vladajoči ideološki paradigmi je nujno, da se ustvarja neka družbena neenakost, preko katere se potem udejanjanje ohranjanje oziroma višanje življenjskega standarda.

Individualistične družbe producirajo družbo, kjer posamezniki stremijo k temu, da delujejo kot »homo economicus«, se pravi, da delujejo v smeri, da maksimirajo svoje privatno-materialne interese. Ko vznikne konflikt med osebnim in kolektivnim interesom, je edino logično za posameznika, da postavi osebne cilje pred kolektivne (Ball 2001, 58). Družba, sestavljena iz potrošnikov, je prežeta z individualnimi željami in potrebami. Ti posamezniki tvorijo posledično demokratično življenje, kjer pa so zmeraj v ospredju interesi posameznikov (Ranciere 2006, 28). Saj po individualizmu to predstavlja posameznika v centru in vsa dejanja, ki jih povzroči, so v odnosu na njegov individualne interese in cilje (Weaver v Morley 1977, 90). Iz tega lahko izpeljemo to, da takšen posameznik ne želi živeti v egalitarni družbi. Saj čuti glede na delovanje drugih, potrebo po privilegiranem položaju. Z ozirom na

enakost, lahko to razumemo predvsem v smislu, da je edina želja po enakosti, takšna, da daje možnosti producirati neenakost. (Schoech v Morley 1977, 155). Vendar danes živimo v demokratičnih družbah, kjer hegemonika paradigma neoliberalizma favorizira interese in cilje posameznika, v namenu, da se te reflektirajo nazaj na družbo. Če povemo to drugače v današnji družbi vlada antagonizem med individualizmom in splošno voljo. Pri čemer uživa večji vpliv individualizem. Sicer pa tudi splošna volja ni možna brez individuumov (Morley 1977, 117). Dobro delujoča demokratična vlada je potemtakem tista, ki je zmožna uveljavljati individualizem.

V družbi, kjer prevladujejo menjalni odnosi na vsaki stopnji samozavedanja predstavlja vsakega posameznika egoističnega. Egoističnega posameznika in pohlepnega potrošnika lahko združimo v eno, saj predstavljata isto idejo. Saj individualizem favorizira »homo economicus« in vse odnose postavlja na ekonomsko raven. Kar pa postavi na enako stopnjo tudi demokratičnega človeka. Demokratični človek potemtakem ne stremi k iskanju skupnega dobrega v državi, ampak njegov edini cilj je njegov osebni. Če potem prideta v konflikt njegov lastni interes in interes skupnosti bo, kot smo že omenili, postavljati svoje cilje v ospredje. Na podlagi tega lahko sklepamo, da v družbi, kjer je edini zakon prosti trg, ki ima v svojem bistvu zgolj vrednote konkurence, je edina enakost komercialna enakost. Takšen koncept individualizma bazira na eksploataciji, temeljni neenakosti in tako družbeni odnosi postajajo podvrženi odnosom med tistimi, ki »priskrbijo« delo in pa tistimi, ki kupijo delovni čas. Ponovno dokazujemo dejstvo, da je vse podvrženo menjalnemu odnosom, ki potem zadovoljijo individualne potrebe in želje. Želje, ki jih je Marcuse (1964) poimenoval napačne potrebe. Potrebe, ki se zadovoljujejo preko masovne potrošnje in temeljijo na narcistični družbi. Narcizem pa ljudi eksistencialno naveže na obliko demokracije, ki jo poznamo, kjer pa ta napačna enakost maskira odsotnost prave demokracije in neobstoja enakosti. Med seboj se potemtakem identificira demokracija in potrošnja, kar je pravzaprav cilj neoliberalizma, kateremu je največji nasprotnik ravno demokracija. Preko takšne oblike narcističnega posameznika ideologija uspeva etablirati potrošnega posameznika, ki kraljuje (Ranciere 2006, 18-23).

Z navezavo na konvencionalno politično participacijo pa lahko ugotovimo, da je pravzaprav takšno delovanje demokracije kompatibilno z prevladujočo ideologijo. Konvencionalna politična participacija sloni na nekje slabih 60 % sodelovanja državljanov pri javno političnih odločitvah. »Demokratična oblast je potemtakem bolj estetskega značaja, spodbuja pa porabniški in samouveljavitveni model družbe. Diskurz demokratične družbe se od diskurza

demokratične oblasti v osnovi razlikuje po tem, da njegov temelj ni skupina (etnična skupnost), ampak posameznik. Utemeljen je na moralno percipirani enakosti, individualni avtonomiji, človekovih pravicah in družbeni pogodbi« (Siedentop v Toplak 2009, 610).

Individualizem lahko torej prepoznamo kot trend depolitizacije. Kar pomeni to, da je vsak posameznik orientiran zgolj na svoje potrebe in cilje in daje sebe pred skupnost. Edini cilj v »komercialni« enakosti je ta, da postane neenak. Če se vrnemo na tezo, ki smo jo na začetku tega dela zapisali o problemu individualizma, lahko razumemo, kaj to pomeni. In prav individualizem lahko razumemo kot tisti vzrok, ki omogoča delovanje neoliberalizma. Vsi odnosi so bazirani na menjavi in zato je delovanje demokracije omejeno na homo economicus. Splošna volja se generira preko individualizma, pri čemer pa se tvori neenakost v družbi, tako neenakost moči na politično oblast kot tudi ekonomska neenakost, ki temelji na eksploataciji. Demokratični individualizem je preprosto sovražnost enakosti, s čimer dominantna elita opravičuje nadvlade nad slepo večino (Ranciere 2006, 68).

4.2 Ekonomske neenakosti

Ekonomska neenakost prepoznamo v delu kot posledico neoliberalne ideologije. Hegemonska paradigma ustvarja oligarhije, to je peščica ljudi – elita, ki vodi državno oblast. V kontekstu prevladujoče ideološke paradigme oligarhije nastanejo iz posameznikov, ki tvorijo močno ekonomsko moč. Z vplivom na institucije reducirajo moč države in prelagajo to na privatna pleča. Oligarhije ustvarjajo minimalne države, katerih naloga je zgolj estetski prikaz demokratičnosti družbe. Zato je pravzaprav vseeno, ali nas vodi tiran, kralj, diktator ali demokratično izvoljeni predstavniki, saj je za posameznika relevantno le to, da si najde čim bolj varno mesto v družbi, ki naj bo čim dlje od oblasti (Lukšič 2009, 539). Kar kaže na moč oligarhičnih veljakov, ki producirajo takšno obliko demokratične vladavine.

Koncept, kjer so vladajoče elite imenovane oligarhije, ni zgolj produkt moderne, ampak je svojo zgodbo začel že v antičnih časih. Aristotel je v svojih delih opisoval oligarhijo in je našel le malo razlik med zmerno demokracijo in oligarhijo. Oligarhija je imela v antičnih časih možnost določanja državljanstva, ki so potem tvorili demos, ki je bil zmožen javno participirati. Državljanstvo se je lahko pridobilo na dveh osnovah, prva je bila ta, da je bil državljani vsak, ki je imel dovolj osebne lastnine, druga je pa osnova na podlagi rojstva. Oligarhi so delovali specializirano, učinkovito, netransparentno ter razpršeno s prenašanjem pristojnosti na podsvete in uradnike (Wilhey v Toplak 2009, 615).

Z analizo današnje oblike oligarhije bomo začeli z eno definicijo, ki jo je podal Leach: »Oligarhija je koncentracija ukoreninjene nelegitimne oblasti in/ali vpliva v rokah manjšine, ki je tako močna, da kar ta manjšina hoče, se običajno tudi zgodi, četudi je v nasprotju z (aktivno ali pasivno izraženimi) željami večine.« (Leach v Toplak 2009, 618).

Pa vendar oligarhična težnja ne nujno zakrije vse politične odločitve. Lahko so politične odločitve sklenjene na ravni pluralistične tekmovalnosti, ampak problem nastane pri tistih najpomembnejših političnih odločitvah, kjer oligarhije pokažejo svojo moč in prekrije glas državljanov (Winters in Page 2009, 731). Na tem delu se je smiselno vprašati, kdo pa sploh predstavlja oligarhije. Če pogledamo definicijo Ranciera (2006), so to tiste elite, ki so izbrane na podlagi moči bogastva, ki koncipira hierarhijo v družbi (2006, 65). Druga definicija, ki pa postavi bolj splošno razlago oligarhij, je predstavljena tako:

To so posamezniki, ki hlepijo po moči v lokalnih skupnostih ali v širši nacionalni in mednarodni areni. Moč hočejo zato, ker jih ta naredi za vodilne meščane, v velemestih jim omogoča, da vplivajo na javne funkcije ... ali pa jim omogoča odločati, komu se bodo ta vrata odprla; na zvezni ravni jim ta moč daje možnost zasedati visoke in cenjene položaje. Te politike vodi osebna ambicija, privlači jih pozornost pridobiti več od česar koli zasluženega v gospodarstvu. Večinoma nimajo tehničnih predznanj v znanosti ali umetnosti vladanja: njihova poglavitna veščina je zmožnost kontrolirati ali pridobivati glasove. (Mallet-Prevost v Toplak 2009, 618)

Če pogledamo, kako je družba organizirana v predstavniški demokraciji, vidimo, da je sama težnja predstavniške demokracije v tem, da ustvari oligarhije, ki vladajo. Predstavniška demokracija ni bila izumljena zaradi razloga, da poteši pritisku večanja prebivalstva, ampak da je možno ustvariti oligarhično formo. Elitam je tudi interes, da dosega čim nižjo politično participacijo, saj jim to omogoča, da se ohranjajo na javnih položajih (Ranciere 2006, 51-53).

Železni zakon oligarhije predpostavlja, da mora nadzor nad vodstvom demokratično vodene organizacije priti od zunaj, nadzor zagotavljajo vodje drugih organizacij, ki so dovolj močne, da lahko uveljavljajo nadzor. Pa vendar je potrebno še omeniti številne organizacije, ki imajo relativno moč vplivanja in se vzpostavljajo znotraj vseh družb, držav ali celo vlad (Cassinelli v Toplak 2009, 617). S pogledom na neoliberalizem in njegove teoretske nastavke lahko opazimo, kaj v večini predstavljajo te organizacije. Nadvladne organizacije, kot je npr. Evropska centralna banka, udeležujejo nadzor nad demokratičnim vodenjem, kar torej kaže na

potencial oligarhičnega sistema. Demokracija pod takšnim nadzorom torej ne deluje pod voljo večine, ampak pod nadzorom oligarhičnih institucij.

Izpostavimo lahko tri tipe pokazateljev, ki kažejo na to, kdaj je določena elita postala oligarhična: pomankanje kadrovske rotacije, nadzor manjšine nad viri in nizka raven participacije. Vsak pokazatelj sam po sebi ni dovolj, da lahko neko ureditev označimo kot oligarhično, ampak če združimo vse tri, je to pokazatelj, da je ureditev, vsaj v teoriji, oligarhična. Če pogledamo prvi pokazatelj - pomankanje kadrovske rotacije. Pomankanje kadrovske rotacije lahko pomeni, da nekdo uživa popolno zaupanje in podporo pri svojem delu in to ne kaže oligarhično težnjo. Drugi pokazatelj, nadzor manjšine nad viri, lahko deluje v smeri legitimnega nadzora in neizkoriščanja. Če pa se pokažejo težnje po izkoriščanju položaja, lahko govorimo o nekakšnih oligarhičnih težnjah. Tretji pokazatelj, nizka raven participacije, lahko kaže na to, da so zadovoljni z izbiro in se jim ne zdi smiselno to dokazovati. Pa vendar lahko kaže to tudi na majhnost izbire in na homogenost vseh predlogov/ kandidatov. Če pa združimo vse tri pokazatelje v eno, lahko opazimo konkretne oligarhične težnje (Toplak 2009, 619).

Moč bogastva, ki je reflektiran v oligarhični sistem vladanja, potegne vse v tržno vrednost. Vsa javna podjetja težijo k privatizaciji in to se odraža v višanju cen storitev. Kar stremi k temu, da se kapital akumulira v rokah posameznikov, ki si krepijo svojo ekonomsko in politično moč. Zmaga neokonservativnega in ekonomskega fundamentalizma je dogovorno ekonomijo optimiral in strukturno instrumentaliziral na globalni ravni tako, da služita maksimizaciji dobička. Pri tem pa države služijo zgolj kot agencije za podrejanje družbenih sil najmočnejšim kapitalskim interesom na njihovem ozemlju. Zato se družbena moč še bolj nevarno koncentrira in uhaja izpod nadzora, saj državni aparati razpolagajo z represivnim in ideološkim aparatom. Države potemtakem obvladujejo krogi političnih in ekonomskih elit, ki medsebojno sodelujejo, njihovi medsebojni konflikti pa so zgolj predstava za javnost (Toplak 2009, 609-611). Prosto delovanje trga moramo razumeti nekritično in ga sprejemati kot edini kriterij, ki naj vodi naše delovanje (Crouch 2013, 80). Akumulacija kapitala potem povzroči tudi pohlep, kar je povzročilo krizo 2008, kjer so vlade postavile kot prvi cilj reševanje krize reševanje bank. Ta koncept reševanja kaže na vpliv neoliberalizma, kjer je glavni bog trg. S krizo pa je milijone ljudi ostalo brez hiš, brez prihodkov, pa vendar je glavni cilj reševanje neoliberalne ideologije in legitimiranje le-te.

4.3 Politična participacija in demokracija

Predstavniška demokracija⁵ v svojem delovanju potrebuje legitimnost, podano s strani državljanov, pojem, ki zajame vpliv državljanov na politiko pa zajema politična participacija. Politično- ekonomski model neoliberalizma pa povzroča nizko politično participacijo, poleg tega pa režim, kjer je podana legitimnost zgolj na enkratno glasovanje, lahko identificiramo bližje monarhističnemu modelu (Vodovnik v Crouch 2013, 120).

Predstavniška demokracija uvaja telo specializiranih predstavnikov, ki nato neposredno sodelujejo pri oblikovanju javnih politik. Pogosto v predstavniškem sistemu prepozna problem prevelike birokratizacije, kjer se pojavlja hierarhično odločanje. Poglavitno orodje participacije državljanov je volilna pravica, ki se je čez zadnjih par stoletij razširila (Della Porta 2003, 63-64).

Liberalna demokracija poudarja množično udeležbo na volitvah kot poglavito vrsto politične participacije. Takšna oblika demokracije tudi daje izdatno svobodo lobijem, kar večinoma pomeni poslovne lobije, in obliko politične organiziranosti, ki se ogiba vmešavanju v kapitalistično ekonomijo. V tem modelu pa ni zanimanja za široko vključevanje državljanov ali vlogo organizacij zunaj poslovnega sektorja (Crouch 2013, 13). Milbrath (v Della Porta 2003, 66) je ugotovil, da sodi 7 % prebivalcev ljudi med t.i. gladiatorje, kar pomeni, da so v politiki pogosto dejavni. Kar 60 % prebivalcev sodi med t.i. gledalce, katerih zavzetost dosega le najnižjo raven, med t.i. otopele, to so tisti, ki jih politika sploh ne zanima, pa spada 30 % prebivalcev. Iz tega lahko opazimo, da je ponovni nek zasebni interes tisti, ki zaklepa širšo politično participacijo javnosti.

Prav tako je potrebno poudariti neenakopravnosti v možnostih politične participacije. Kar kaže na to, da je oblika participacije tudi odvisna od družbenega položaja. Politični vpliv, ki ga imajo državljani preko konvencionalnih oblik, kot so npr. politične razprave, volitve, članstvo v strankah, itd. (Milbrath v Della Porta 2003, 65) niha od državljana do državljana, v smislu tega, da se socialna- ekonomska neenakost odraža na politični enakosti. Tisti, ki ima višji položaj, ima tudi več gmotnih (predvsem denar) in tudi več simbolnih možnosti (ugled), ki jih lahko vložijo v participacijo. Tisti, ki ima denar, lahko s političnimi vložki vpliva na

⁵ V predstavniški demokraciji voljo ljudstva izvajajo izvoljeni predstavniki, zato pri tej obliki osrednjo vlogo zavzamejo volitve (Della Porta 2003, 35)

program določene politične stranke in ima možnost neposrednega stika s političnim funkcionarjem (Della Porta 2003, 67).

Demokracijo, ki jo poznamo danes v zahodnem »demokratičnem« sistem, je Crouch (2013) imenoval postdemokracija:

Pristajanje na neambiciozna demokratična pričakovanja liberalne demokracije vodi v sprjaznjenost z naraščanjem tega, čemur pravimo postdemokracija. V tem modelu volitve sicer obstajajo in lahko zamenjujejo vlade, toda javna volilna razprava je strogo dirigiran spektakel, ki ga obvladujejo rivalske ekipe poklicnih strokovnjakov v tehnikah prepričevanja in ki se dotika majhnega razpona vprašanj po izboru teh ekip. Državlanske množice igrajo pasivno, nedejavno, celo apatično vlogo, odzivajo se le na signale, ki so usmerjene k njim. Izza tega spektakla volilne igre se politika dejansko ustvarja v zasebnosti preko interakcije med izvoljenimi vladami in elitami, ki predvsem zastopajo poslovne interese (Crouch 2013, 13).

Iz citatov je razvidno, da se preko spektakla omejuje politična debata in s tem omogoča ohranjanje vladavine poslovnih lobijev. Preko potreb, ki so nam dane iz teh političnih debat, se ustvarja neka lažna resničnost in lažne potrebe, preko katerih je možna manipulacija (Marcuse 1964, 5). Konvencionalne oblike politične participacije se v reprezentativni demokraciji obrabljajo do mere, kjer ni možne politične alternative zaradi spektakla, ki ga zrežira predvolilna kampanja.

Nekonvencionalne oblike politične participacij, kot so npr. bojkoti, protesti, cestne zapore itd. (Dalton v Della Porta 2003, 69) dajejo več možnosti družbenim skupinam, ki niso socialno-ekonomsko privilegirana. Kot primer lahko omenimo gibanje »Occupy Wall Street«. To je oblika nekonvencionalne oblike politične participacije, ki je skušala vplivati na delovanje finančnih ustanov, ki so krive za ekonomsko krizo. Sami sebe so označili kot »mi smo 99 %«, kar pomeni, da so predstavljali večino prebivalcev, kot nosilce posledic ekonomske krize, ki se je začela zaradi špekulacij in pohlepa finančnega sektorja. Tudi oblika organiziranosti je zanimiva, kar kaže na to, da je poleg opazanja problemov konvencionalnih oblik participacije, odražala tudi probleme predstavniške demokracije. Organizirana je bila namreč horizontalno, ne vertikalno, kot je predstavniška demokracija. Kar pomeni, da so bili vsi udeleženi pri odločitvah, kaj bodo storili (Occupy Wall Street 2015).

Pomembna oblika politične participacije, ki pa ima morda celo največji vpliv na politične odločitve, je lobiranje. Lobiranje je po navadi kreacija velikih podjetij, ki imajo interes vplivati na politične odločevalce. Pogosto je lobiranje krivec za odločitve, ki niso v interesu državljanov, saj uporabljajo lobisti vprašljive metode za zavarovanje svojih interesov. Problem pri lobiranju je to, da je možno samo pri tistih, ki imajo ekonomske možnosti, da si to privoščijo (Logan in Fellow 1929, 1). Lobiranje ima namreč velik vpliv na politične odločevalce, ki so po navadi sebični in njihov cilj je, da se obdržijo na političnih funkcijah, zato pogosto delujejo v smer kratkotrajne prosperitete. Politična stranka v postdemokraciji predstavlja t.i. poklicno politiko. V njej pa ločimo tri skupine, to so voditelji, svetovalci in lobisti. Posamezniki v praksi prehajajo med temi položaji in skupaj predstavljajo specializirano poklicno politiko (Crouch 2013, 69).

Volitve v zahodnih demokracijah potekajo na določeno časovno obdobje. V nekaterih primerih ti intervali nihajo, ko se vlada zamenja pred iztekom mandata in podobno. Udeležba na lokalnih, državnih ravneh je po državah zahodne predstavniciške demokracije okoli 60 %. To kaže na to, da je rahlo nad polovico državljanov pripravljeno sodelovati pri taki obliki demokracije. Vzroke za takšno apatijo je možno iskati na več ravneh, ali čutijo državljani, da dejansko ne morejo vplivati na rezultate, ali se sploh ne želijo ukvarjati s tem, da ni njihova stvar in podobno. Pa vendar je to v interesu vladajočih oligarhij, ki z čim nižjim oporekanjem na njihovo delovanje ohranjajo svoj položaj.

5 Politična homogenost

Naše delo prepoznava, poleg problema socialne in ekonomske neenakosti, tudi (politično) homogenost, ki jo hegemonika ideologija producira. Zato smo posebno poglavje namenili identifikaciji in razlagi pojma politične homogenosti. Pri tem delu ima veliko vlogo pri detektiranju politične homogenosti tudi koncept politične enakosti, saj ideologija neoliberalizma, ki prežema vse pore družbenega in političnega življenja, vpliva tudi na delovanje politične enakosti, kjer pa ne igra vloge zgolj institucionalni aspekt, temveč tudi ekonomski oziroma socialni aspekt.

Pri predstavniciški demokraciji pomembno vlogo nosijo politične stranke. Le-te se formirajo iz določenega dela volivcev in v javno političnih odločitvah zastopajo probleme in interese tistega dela volivcev. Ko se je v 20. stoletju omogočilo raziskovanje javnega mnenja, je prišlo do določenih problemov. Če so politične stranke bile mnenja, da je njihova baza volivcev

premahnja, so iskali glasove tudi drugod in s tem so želeli zastopati tudi interese in probleme drugih volivcev. Nadaljnja sprememba pri političnih strankah je širjenje krogov svetovalcev in lobistov. Lobisti zastopajo podjetja, ki jim je v interesu sodelovanje z vlado (Crouch 2013, 67-69). S tem prehajamo na področje, kje se postavlja meja med bogastvom, kapitalom in politiko. S pogledom na politične stranke in kaj vpliva na njihovo delovanje se pojavlja vprašanje, kje so postavljene meje politike in ali kapital postavlja mejo političnim strankam v današnjem sistemu (Ranciere 2006, 69). Reprezentativni sistem danes razumemo kot ključno komponento pri definiranju demokracije. Kar tvori politični prostor, so kampanje in stroški kampanje. Ponovno lahko vidimo, da tvorimo politični prostor, kjer ima vlogo kapitalna moč. Ko se državna oligarhija in ekonomska združita, lahko zakupita tudi medijski prostor, kar pripelje do tega, da se monopolizira izbira javnosti (Ranciere 2006, 72-73). Tipičen primer postdemokratske stranke, ki pa sicer ni tradicionalna, temveč se je formirala konec 20. stoletja, je »*Forza Italia*«⁶, ki je pod vodstvom Silvia Berlusconi pokazala, kako je možno z močnim ozadjem kapitala priti do vlade v Italiji. Monopoliziral je medijski prostor, saj je zakupil večje televizijske postaje in s tem omejil izbiro javnosti (BBC 2014). Primer v Italiji kaže na možnosti, ki jih kapital lahko prinese in na kar opozarjata Crouch (2013) in Ranciere (2006). Homogenost, ki je lahko z obvladovanjem medijskega prostora dosežena.

5.1 Politična enakost

Vprašanje politične enakosti je aktualno ob kakršnikoli volitvah. Prav zaradi tega se je v marsikaterem političnem sistemu že uvedla omejenost financiranja predvolilnih kampanj. Pa vendar se sprva v našem delu vprašajmo, kaj sploh pomeni politična enakost, katere so tiste komponente v sistemu, ki lahko kažejo na to, da je omogočena politična enakost. Egalitarnost družbe se preko koncepta politične enakosti zagotavlja preko, principa »vsak državljan en glas«, pri čemer preference enega državljana niso težje, kot preference drugega državljana. Vprašanje, ki se nam postavlja je ta, ali ima res vsak glas enako moč. Ali pomenijo enake možnosti glasovanja na volitvah izpolnitev zahtev politične enakosti.

Politična enakost je koncept z mnogo aspekti. Ti so lahko ekonomski - kar kaže na ekonomski odnos na politiko, sociološko-psihološki aspekti - vzorci odnosov in medsebojni vplivi - in institucionalni aspekt - ta naj bi formalno zagotavljal enakost (Still 1981, 375- 377).

⁶ Omeniti je potrebno tukaj tudi gibanje 5 zvezd, ki ga je formiral komik Beppe Grillo, v preteklosti zaposlen na TV Rai. Predstavlja demokracijo, ki je vodena od spodaj navzgor in je alternativa postdemokratskim političnim strankam

Pri institucionalni zagotovitvi politične enakosti je ključen moment volilni sistem, ki predstavlja set pravil in proceduro, po kateri državljani volijo svoje predstavnike, ali pa volijo direktno za razrešitev javno političnih problemov. V sodobni demokraciji poznamo tri oblike volitev. Prva oblika volitev je referendum, pri katerem volivci odločamo direktno o javno političnih problemih, druga oblika so volitve enega predstavnika, ki bo zasedel funkcijo, pri kateri odloča o javnopolitičnih problemih, tretja oblika volitev pa so volitve veččlanskega telesa, ki potem zaseda funkcijo odločanja o javno političnih problemih (Still 1981, 378). Institucije pa morajo pri svojem delovanju izpolniti tudi naslednjih šest pogojev:

- univerzalna enaka volilna pravica
- enak delež pri glasovanju vsakega volivca
- enake možnosti, da je njegov glas odločilen
- anonimnost
- zakon večine
- proporcionalna delitev glasov (Still 1981, 379- 385).

V kolikor je teh šest pogojev izpolnjenih, je zagotovljen le en aspekt politične enakosti. Pa vendar pogledajmo vseh šest pogojev za institucionalno politično enakost. Prvi pogoj je univerzalna enaka volilna pravica. To je pogoj, ki je v zadnjih parih stoletjih doživel velike spremembe. Univerzalna enakost volilne pravice je bila zapisana v Univerzalno deklaracijo človekovih pravic po koncu druge svetovne vojne leta 1948. Služila je tudi pri bojih za pravice v 50. in 60. letih prejšnjega stoletja (Gianatta 2012). Univerzalna enaka volilna pravica zajema vse odrasle državljane neke države, da lahko sodelujejo na volitvah bodisi s tem, da kandidirajo, ali s tem da volijo. To kaže na doseganje politične enakosti pri tem, da ima vsak možnost participacije. Vendar je lahko seštevek glasov še vedno vprašljiv. Če pogledamo primer Al Gora in George W. Busha leta 2000, je na volitvah za predsednika države Al Gore prejel večino glasov, pa vendar je zaradi elektorskega sistema izgubil proti Bushu, ki je v že omenjenem primeru dobil elektorske glasove na Floridi (Crouch 2013, 12). Torej izpolnjena je bila pravica do univerzalne enakosti volilne pravice, se pravi, da imajo vsi pravico glasovati, pa vendar institucionalni aspekt politična enakost še ni popolnoma zagotovljen.

Drugi pogoj, ki smo ga zapisali, je enak delež pri glasovanju vsakega volivca. Ta pogoj je lažje uresničljiv pri proporcionalnem volilnem sistemu, ki ga imamo tudi v Sloveniji. Pomeni, da se vsak glas upošteva pri tistem, ki ga dobi. Če pogledamo, pri našem sistemu to

pomeni, da če glasuje določeno število volivcev za neko stranko, bo ta po proporcionalni delitvi sedežev v parlamentu dobila določeno število poslancev. Pri predsedniškemu ali večinskemu sistemu je to težje, vendar vseeno naj bi ta, ki je izvoljen bil sestavljen iz teh volivcev, ki so ga volili. Tretji kriterij pri institucionalizaciji politične enakosti kaže na to, da ima vsak enake možnosti na vpliv rezultata. Če poenostavimo, drugi in tretji pogoj kažeta na to, da ima vsak glas enako politično moč (Still 1981, 379-381).

Četrti pogoj je anonimnost. Anonimnost naj bi zagotavljala neodvisnost vsakega volivca od zunanjih dejavnikov, da bi se ta orientiral zgolj na svoje preference. Iz tega pogoja pa prehajamo na petega. Peti kriterij predstavlja zakon večine. Ta kriterij predstavlja, da alternativna, ki dobi največ glasov na nekih volitvah, zmaga. Če sta alternativni zgolj dve, je potem zmagovalka tista, ki ima čez 50 % glasov. Če pa je alternativ več, je zmagovalka tista, ki ima več glasov kot ostale. Ostane nam še zgolj zadnji kriterij, in to je proporcionalna delitev glasov. To pomeni, da je vsak glas enako proporcionalno zastopan. Če pogledamo to pri parlamentarnemu sistemu, to pomeni, da ima neka stranka toliko sedežev, kolikor je v primerjavi z ostalimi strankami dobila glasov. Zadnji pogoj proporcionalne zastopanosti se pravzaprav pokriva s pogojem enakega deleža (Still 1981, 379).

V tem delu smo pregledali potrebe za institucionalne potrebe politične enakosti. Ugotovili smo, da se to nanaša zgolj na potrebe volitev. Volitve, ki pa v predstavniki demokraciji predstavljajo zgolj ritual na nekaj let, ki je potreben, da izvolimo naše predstavnike. Poznamo tudi referendum, ki je oblika neposredne demokracije. Vendar tudi ti niso preveč pogosti, da bi spremenili značaj predstavniki demokracije. V nadaljevanju se bomo ukvarjali še z drugima dvema aspektoma politične enakosti. Prvi aspekt bo sociološko- psihološki, pri tem aspektu si bomo pomagali z analizo Marcusejevega (1964) dela *One- dimensional man*, ki ponudi analizo industrijske družbe. Delo zagovarja tezo, da živimo v družbi brez opozicije.

Produkcijski aparat zagotavlja, da družba deluje znotraj normativov, ki jih postavlja vladajoča ideologija. V tej družbi produkcijski aparat stremi k totalitarizmu do točke, ki determinira socialne odnose in zavrača politično opozicijo. Tehnični napredek je razširjen na cel sistem, ki potem ustvarja način življenja, ta pa stremi k dominaciji in koordinaciji tehnološkega napredka. To pa naredi tako, da kontrolira in upravlja z individualnimi željami in potrebami (Marcuse 1964, XIII- XV). Če to pretvorimo v razvijanje koncepta politične enakosti, lahko vidimo, kaj pomeni to za zagotavljanje le-te. Preko masovne kontrole družbe je politična enakost potisnjena v del, kjer ima ena prevladujoča ideološka paradigma položaj, da se vse

dogaja pod njo. Če to poenostavimo, to pomeni, da je tehnološka racionalnost postala politična racionalnost. Neodvisne misli, avtonomija in pravice do politične opozicije so odtujene od njene osnovne kritične funkcije. Potrebe posameznika se zadovoljuje zgolj skozi to pot, v kateri je sistem organiziran. Taka družba s sprejemom institucij in principov zmanjša opozicijo diskusiji in promociji alternativnih politik (Marcuse 1964, 1). Kaj pa omogoča ustvarjanje potreb, ki zavirajo politično opozicijo, pa je piramida sodobnega sveta, med globalno komunikacijo in državnim aparatom, ki je podrejen ekonomskemu fundamentalizmu:

Trije gradniki sodobnega sveta so pravzaprav piramida; globalne komunikacije in državni aparati so podrejeni neokonservativnemu ekonomskemu fundamentalizmu. Države danes nastopajo kot agencije za podrejanje vseh družbenih sil najmočnejšim kapitalskim interesom na njihovem ozemlju, zato se družbena moč še bolj nevarno koncentrira in uhaja izpod nadzora, saj državni aparati razpolagajo z represivnim in ideološkim aparatom v funkciji nadomestnih kapitalistov, ki sproti in vnaprej razlašča podrejene, od malih in srednjih podjetij preko javnega sektorja do abstraktnih anonimnih davkoplačevalcev (Vogrinc v Toplak 2009, 609).

Takšen ideološki aparat producira potrebe, ki jih Marcuse (1964) v svojem delu imenuje kar »napačne« (false) potrebe. To so potrebe, ki povzdigujejo garanje, agresijo, stisko in krivico. Zadovoljenje teh potreb pa naj bi bilo razveseljivo za posameznika, rezultat pa je euforia v nesrečnosti. Te potrebe so nam dane preko masovnih medijev, ki nam omogoča, da potrebe indoktriniramo. Vendar edino, kar lahko sklepamo iz tega je to, da te potrebe služijo zgolj kot predmet represije državnega aparata. Zanimivo pa je to, da je cel sistem naravnano tako, da je kompatibilen s pluralizmom strank, časopisom in vsemi sredstvi, ki naj bi zagotavljale heterogeno družbo (Marcuse 1964, 4-6). Zelo pomembno moč pri tem imajo medijske korporacije. Te korporacije so neposredno vpletene v zmanjševanje izbire in degradiranje političnega jezika in komuniciranje, kar sta dva elemente, ki kažeta na šibkost politične enakosti v socialno-psihološkem aspektu. Tisk, radio, televizija in danes tudi razširjena družbena omrežja sodijo v komercialni družbeni sektor, ne pa v izobraževalnega. Poročila in vsako drugo pomembno politično poročanje se mora zgledovati po določeni obliki ideje o tržno-prodajnem proizvodu. Cilj vsem je pritegniti čim večje število uporabnikov, bralcev in gledalcev, kar daje prednost poenostavljanju in senzacionalizaciji, kar pa znižuje kakovost politične razprave in zmanjšuje kompetentnost državljanov. Komercialni model medijev torej zmaguje nad ostalimi koncepti množičnega političnega komuniciranja. Politika in druge vrste

novic so vse bolj redefinirane kot artikli zelo kratkoročne potrošniške porabe. Kot je že omenil Marcuse (1964), se povzdigujejo te napačne potrebe. Kar kaže na to, da je potrošnik zmagal nad državljanom (Crouch 2013, 47- 49).

Politično enakost lahko razumemo prek več aspektov, pri naši analizi smo si začrtali cilj, da definiramo tri aspekte, ki so relevantni za raziskovanje te teme. Pri socialno- psihološkem aspektu smo opazili, da je politična enakost ogrožena preko sredstev množičnega komuniciranja, kar daje potrošniku prednost pred državljanom. To pa pomeni, da je politična opozicija onemogočena s strani prevladujoče ideološke paradigme. V zadnjem delu o politični enakosti bomo analizirali še vpliv ekonomskega sektorja na politično enakost, kar je sicer že bil predmet razprave pri analiziranju socialno-psihološkega aspekta.

Podjetje se pri sodobni opredelitvi demokracije razume kot ustanova. V Keynesianskem modelu ekonomije so si vlade prizadevale za ekonomsko stabilnost in to je povzročilo nezanimanje za majhne podrobnosti delovanja podjetij, kar je njim odgovarjalo. Ob propadu Keynesianske paradigme v času inflacijskih kriz v 70- ih (v istem času tudi vzpon neoliberalizma) so podjetja zaradi intenziviranja konkurence postala robusten in zahteven stroj. V tem času je namreč propadlo veliko podjetij in povečala se je brezposelnost. Državi je bilo smiselno, da omogoča čim boljše delovanje podjetij. V zameno za to je postalo podjetje močan dejavnik v političnem procesu. Da so močna mednarodna podjetja ostala v določeni državi, so zahtevali od vlade, da opusti močne delavske pravice in jim omogoči delovanje. Vlade so temu popuščale in deregulirale trg dela (Crouch 2013, 35- 37). Pri politični enakosti, kot jo lahko razumemo v dosedanem delu, pa je pogoj, da ima vsak državljan enake možnosti sodelovanja. Pa vendar so se podjetja pojavila kot močan akter, ki so imela močnejši položaj na delovanje državne politike kot državljan. Leta 1980 je Margaret Thatcher izjavila: »*There is no alternativne*« in tako lahko opazimo, kaj je to pomenilo. Deregulacija trga se je in se še vedno predstavlja po mnenju vodilnih politikov kot nujno potrebna, zato ni važno, kdo je na oblasti, da se širi naprej. Model liberalizacije trga je v zadnjih tridesetih letih prevzel vodilno vlogo pri državnih vladah predstavniških demokracij, kljub temu da so se pokazale tudi šibke točke te paradigme⁷, kot je socialna in ekonomska neenakost, ter neenakost vpliva na državne institucije (Shutt 2010, 1-3).

⁷Kot je bil padec delniškega trga leta 1987 in 2000, pa še številne lokalne krize, ki so prizadele Mehiko, vzhodno Azijo in Rusijo v 1990- ih (Več v Shutt 2010)

Pri politični enakosti, ki smo jo razlagali v tem poglavju, lahko vidimo veliko problematičnih vidikov. Institucionalna zagotovljenost politične enakosti je velikokrat izkrivljena in zmanipulirana. Čeprav ustave po svetu po svojih principih zagotavljajo politično enakost, ima kapital preveliko moč nad dejanskim izvajanjem demokratičnega procesa. Živimo v informacijski družbi in aparat produkcije lahko do nas dostopa pravzaprav na vsakem koraku, kar se tudi dogaja. Fantomska podjetja, kot jih je poimenoval Crouch (2013), imajo velikansko moč vpliva na demokratični proces, kar politično enakost postavlja na stranski tir.

5.2 Enodimenzionalnost

Politike od 70-ih let naprej, ki smo jih imenovali neoliberalne, so sproščale delovanje privatnih akterjev, kar je bil tudi glavni razlog za finančno in gospodarsko krizo leta 2008, ki pa ni imela posledic zgolj na gospodarskih akterjih, ampak je imela tudi velik vpliv na delovanje državnih politik. Ekonomske in politične krize so sicer del samo nadzorjuočega sistema, delovale so kot »konjunktura«, ampak »kriza krize« (ekonomska kriza 2008), je prvič opozorila na kontradikcijo sistema, ki zdaj pomeni grožnjo njegovi stabilnosti (Vodovnik v Crouch 2013, 119). Sistem je z odzivom na krizo dodatno spodbudil mehanizme privatizacije, delovanje finančnega sektorja in podobno. Ta ruptura, v sicer delujočem sistemu, se je želela preseči na način, da je reproducirala svoje ideje.

Prva prioriteta, ki so jo zavzele vlade po izbruhu krize, je bila reševanje bank. S tem so ciljali na to, da če bodo banke zmožne dajati kredite, bo možno, da bo spet ustvarjen cikel, ki poganja sistem. Enak odgovor na krizo sta v ZDA zavzela tako Bushova kot tudi Obamova administracija. Kar je samo dodaten pokazatelj tega, da vlada določena stopnja politične homogenosti v državni politiki. V ZDA je kongres oktobra leta 2008 odobril zahtevo takratnega finančnega ministra Henry Paulson za 700 milijard dolarjev vredno investicijo v ameriške banke. Ideja je bila, da država pokupi toksične kredite in tako pomaga bankam, da delujejo naprej. Kar kaže ponovno na še dodatne neoliberalne politike, ki smo jih razložili že v prejšnjih poglavjih. Torej v iskanju odgovora na zlom neoliberalnih politik so našli odgovor v še dodatnem favoriziranju neoliberalnih politik (Shutt 2009, 34-36).

Neoliberalna agenda torej zmanjšuje vlogo države in favorizira privatne akterje za ekonomsko delovanje. V Evropi pa je bila glavna skrb naddržavnih institucij to, da se ohrani vrednost valute evro. Odgovore so iskali ponovno v zmanjševanju vloge držav, zato so stremeli k

zmanjševanju porabe državnega denarja. Prav tako se povečuje zmanjševanje davkov na poslovanje in s tem visok osebni dohodek.

S tem lahko potrdimo določeno stopnjo politične homogenosti, ki vlada na parketu zahodne predstavniške demokracije, ki je doživela razcvet po razpadu Sovjetske zveze v začetku 90-tih let prejšnjega stoletja. Politično enakost, ki smo jo analizirali v tem delu, postavljamo v hegemonski politični ureditvi, ki smo ji priča danes, na stranski tir. Čeprav so zagotovljeni neki institucionalni pogoji za delovanje politične enakosti, lahko po analizi več različnih virov ugotovimo, da je z drugimi aspekti politična enakost izkrivljena. Primer, ki kaže na moč naddržavnih institucij, ki naj bi s profesionalnim kolektivom uspela kontrolirati demokracijo, kot to pogojuje teorija neoliberalizma, je Grčija. Na volitvah je izvolila levo vlado, ki se je uprla neoliberalni diktaturi znotraj Evropske unije. Z naddržavnimi institucijami, kot je Evropska centralna banka - ki jo po definiciji neoliberalizma lahko razumemo kot tisto ključno pri delovanju demokracije, nadzorujejo delovanje vlade in poskrbijo za nadaljnji razvoj nevidne roke. Naddržavne institucije poskrbijo za nemoteno premeščanje javnih storitev v privatne oziroma privatizacijo, kar je torej ključno načelo neoliberalne doktrine.

6 Sklep

Predmet raziskave je bilo stanje in perspektive demokratičnih režimov. Začeli smo z opisom ekonomske krize, ki smo jo prepoznali kot omejitev našega dela. Razlaga ekonomske krize nam je razjasnila, kje je možno iskati problematične dileme za posledice, ki jih takšen sistem producira. Kot glavni vzrok ekonomske krize smo prepoznali deregulacijo trga, privatizacijo in postavljanje vseh menjalnih odnosov na teren trga kot edini zakon, ki je veljaven. Takšna oblika državnih sistemov dejansko legalizira pohlep posameznikov, ki je naposled tudi pripeljal do ekonomske krize. Posledica je bila upad BDP-ja v državah, ki se izraža tudi v bedi državljanov.

Vzroke za nastanek ekonomske krize smo sprva iskali v opisu dogajanja v letih pred krizo, pri širši analizi pa smo dodali kot vzrok za krizo tudi ideologijo neoliberalizma, ki se je v demokratičnih režimih liberalne demokracije začela pojavljati od 70. let naprej. Sprva se je pojavila kot odgovor na inflacijsko krizo, potem pa je z velikim interesom ekonomskih subjektov nadaljevala svojo pot. Raziskovalno vprašanje je postavilo delo v okvirje, znotraj katerih smo identificirali vzroke za enodimenzionalnost družbe. Ekonomsko krizo smo pokazali kot krizo krize, ki je vplivala na ogrožanje stabilnosti ekonomsko-političnega

modela, ki je sicer krizo razumel kot konjunktorni dejavnik. Z razlago kontradikcij, ki so v takšnem modelu prisotne, smo ugotovili, da neegalitarnost družbe prihaja iz načela individualizma in posledično nastanka oligarhij. Ker je ključno vprašanje demokracije politična participacija, smo identificirali predstavniško demokracijo kot tisto, ki v svojem bistvu to zavrača. Enkratno glasovanje pomeni zgolj to, da je režim bližje avtorskim načelom kot pa načelom demokratičnosti, ki bi mogla temeljiti na stalnici antagonizma. Omejenost izbire pri političnih strankah, kjer v ekonomskih modelih razvoja pravzaprav ni več razlike, kaže na enodimenzionalnost, ki jo predstavniška demokracija omogoča.

Delovanje ene ideologije, ki producira tako ekonomsko-socialno enakost kot tudi ustvarjanje (politične) homogenosti, omogoča ustvarjanje oligarhij, ki pa lahko deluje tudi destruktivno. Svobodne volitve in demokratično izvoljeni predstavniki sami po sebi ne dvigujejo ravni politične svobode, če družba ni sposobna izkoristiti prednosti teh dosežkov (Kenney v Toplak 609, 2009). Živimo v družbah, ki jim pravimo demokratične, v ideji, da rešimo problem prevelikega števila prebivalcev za delovanje demokracije, je bila izumljena predstavniška demokracija, ki stremi k zadovoljevanju potreb oligarhij. Edino željo po enakosti v današnjem demokratičnem državljanu lahko opazimo zgolj v ideji postati neenak. Kar lahko razumemo po tem, da pri ustvarjanju ne egalitarnosti družbe posamezniki želijo doseči svoje privatno materialne interese ne ozirajoč se na delovanje demokracije.

7 Literatura

1. Alkalaj, Mišo. 2005. Neoliberalizem in neokonzervativizem. Dostopno prek: <http://www.mladina.si/96840/neoliberalizem-in-neokonzervativizem/> (20. avgust 2015).

2. Ball, Richard. 2001. Individualism, collectivism and economic development. *Annals of the American Academy of Political and Social Science* 573: 57- 84.
3. BBC. 2014. Profile: Silvio Berlusconi, Italian ex- prime minister. (9.maj). Dostopno prek: <http://www.bbc.com/news/world-europe-11981754> (5. avgust 2015).
4. Bromley, Catherine, John Curtice in Ben Seyd. 2004. *Is Britain Facing a Crisis of Democracy*. London: The constituion Unit.
5. Crouch, Colin. 2013. *Postdemokracija*. Ljubljana: Založba Krtina.
6. Della Porta, Donatella. 2003. *Temelji Politične Znanosti*. Ljubljana: Sophia.
7. DUTB. 2015. Dostopno prek: <http://www.dutb.eu/si/o-nas> (10. avgust 2015).
8. *European Central Bank*. 2015. Dostopno prek: <https://www.ecb.europa.eu/ecb/html/index.en.html> (5. avgust 2015).
9. Goldberg, Linda S. 2009. Understanding Banking Sector Globalization. *IMF Staff Papers Frontiers of Research on Financial Globalization* 56 (1): 171-197.
10. Griffit, John. 2012. 7 Things You Need to Know About Fannie Mae and Freddie Mac. *Center for American progress* 11. julij. Dostopno prek: <https://www.americanprogress.org/issues/housing/report/2012/09/06/36736/7-things-you-need-to-know-about-fannie-mae-and-freddie-mac/> (5. avgust 2015).
11. Harvey, David. 2005. *A brief history of Neoliberalism*. New York: Oxford University Press.
12. ---. 2007. Neoliberalism as Creative Destruction. *Annals of the American Academy of Political and Social Science* 610: 22- 44.
13. Held, David. 1989. *Modeli Demokracije*. Ljubljana: KRT.
14. Human Rights Watch. 2015. *Universal suffrage*. Dostopno prek: <https://www.hrw.org/news/2012/08/29/universal-suffrage> (10. avgust 2015).
15. Logan, Edward B. in Simon N. Patter Fellow. 1929. Lobbying. *Annals of the American Academy of Political and Social Science* 144: 1-91.
16. Lukšič, Andrej. 2009. Konec demokracije?. *Teorija in praksa* 46 (5): 537- 558.
17. Marcuse, Herbert. 1964. *One dimensional man: studies in the ideology of advanced industrial society*. London: Routledge & K. Paul.
18. Mattick, Paul. 2013. *Vse po starem: Gospodarska kriza in polom kapitalizma*. Ljubljana: Studia humanitatis.
19. Morley, Felix. 1977. *Essays On Individuality*. Pennsylvania: Liberty Fund, Inc.
20. Nielsen, Barry. 2008. Behind The Scenes Of Your Mortgage. Dostopno prek: http://www.investopedia.com/articles/pf/07/secondary_mortgage.asp (5. avgust 2015).

21. Nielsen, Barry. 2008. Fannie Mae, Freddie Mac And The Credit Crisis Of 2008. Dostopno prek: <http://www.investopedia.com/articles/economics/08/fannie-mae-freddie-mac-credit-crisis.asp> (5. avgust 2015).
22. Occupy Wall Street. 2015. *About*. Dostopno prek: <http://occupywallst.org/about/> (1. avgust 2015).
23. Ranciere, Jacques. 2006. *Hatred of Democracy*. London: Verso.
24. Robert, Dahl A. 1997. *Uvod v teoriji demokracije*. Ljubljana: KRT.
25. Scaff, Lawrence A. 1975. Two concepts of Political Participation. *The Western Political Quarterly* 38 (3): 447-462.
26. Shutt, Harry. 2010. *Beyond the profits system- possibilities for a post-capitalist era*. London: Zed Books.
27. *Slovar slovenskega knjižnega jezika*. 2015. Dostopno prek: <http://bos.zrc-sazu.si> (20. avgust 2015).
28. Springer, Simon. 2015. *Violent Neoliberalism: Developmen, discourse and dispossession in Cambodia*. New York: Palgrave Macmillan.
29. *The Economist*. 2013. The origins of the financial crisis: Crash Course (7. september). Dostopno prek: <http://www.economist.com/news/schoolsbrief/21584534-effects-financial-crisis-are-still-being-felt-five-years-article> (5. avgust 2015).
30. Toplak, Cirila. 2009. Oligarhične težnje v srednjeevropskih demokracijah. *Teorija in praksa* 46 (5): 608-624.
31. TV Slovenija, 1. program. 2014. *Goldman Sachs- banka, ki vodi svet*. Ljubljana, 7. januar.
32. Winter, A. Jeffrey, in Benjamin I. Page. 2009. Oligarchy in United States?. *American Political Science Association* 7 (4): 731- 751.